

RECENSIES

in de Nederlanden in de vijftiende eeuw uitsluitend een repartitiebelasting hebben gekend. Over de vergadering van de Staten-Generaal te Mechelen in 1489 geeft J. Molinet een verslag waaruit de auteur had kunnen leren dat deze zitting over de muntkwestie beheerst was door Jean de Lannoy, abt van St.-Bertijns. De Vlaamse clerus was niet alleen aanwezig maar was mede de aanstoker van de zware muntrevaluatie om de eigen inkomsten te stabiliseren! De tekst van de vrede tussen de Staten-Generaal en Maximiliaan in mei 1488 werd foutief weergegeven. 'Nostres des monnayes' (407) moet natuurlijk gelezen worden 'maistres des monnoyes'. Bladzijde 131 is het bedrag van de bede van 32.000 kronen voor Holland en Zeeland vermoedelijk een drukfout voor 22.000.

Dit boek verzamelde, rangschikte en verwerkte veel meer materiaal dan enige vroegere publicatie over de vijftiende-eeuwse Staten-Generaal. Het biedt betrouwbare informatie en is daarom een onmisbaar en nuttig werkinstrument, maar een vernieuwende of verdiepende studie is het niet geworden.

R. van Uytven

M. A. Nauwelaerts, *Latijnse school en onderwijs te 's-Hertogenbosch tot 1629* (Bijdragen tot de geschiedenis van het zuiden van Nederland, XXX, Stichting zuidelijk historisch contact; Tilburg, 1974, 326 blz., f. 40.-).

Blijkens het voorwoord is de schrijver in 1946 te Leuven gepromoveerd op een dissertatie van circa 800 pagina's, waarvan het onderhavige werk een reductie is van toch nog altijd ruim 300 bladzijden. Nauwelaerts behandelt daarin de periode, die M. De Haas als inleiding op zijn *Bossche scholen van 1629 tot 1795* (Den Bosch, 1926) terloops had beschreven. Het tekent de nauwgezetheid en het doorzettingsvermogen van prof. Nauwelaerts, dat hij over de periode vóór 1629 een kloek werk heeft kunnen samenstellen, dat eensdeels getuigt van een grondige eruditie in de literatuur over de geschiedenis van het onderwijs, anderdeels berust op navorsing van archivalische gegevens in alle archieven, die er ook maar voor in aanmerking kwamen. Aldus wordt ons een beeld geschetst van de Latijnse school en van de bijscholen, die Den Bosch rijk was, van het systeem van convicten en beurzen, van de humanistische hervormingen op onderwijsgebied en tenslotte van de invloed van de contrareformatie, die culmineert in de stichting van het jesuïetencollege in 1610. Dat de opheffing van het laatste in 1629 een duidelijke cesuur in het onderwijs in Den Bosch heeft betekend is overigens de vraag. Zeker is de roem van de Latijnse school wat getaand, maar de inrichting van het onderwijs is nauwelijks veranderd. Men kan het de schrijver echter niet kwalijk nemen, dat hij meende te mogen eindigen waar zijn voorganger De Haas was begonnen.

Het schrijven van een boek als dit over het onderwijs in één bepaalde stad doet echter vragen rijzen van methodologische aard. Een moderne synthese van de geschiedenis van het onderwijs in Nederland behoort nog altijd tot de desiderata. Alvorens een dergelijke synthese te ondernemen zouden vele lacunes nog moeten worden aangevuld door monografieën over het onderwijs in diverse plaatsen. Nauwelaerts heeft met dit werk gepoogd daartoe een bijdrage te leveren, zoals hij dat al eerder voor Breda had gedaan. Wat blijkt dan echter? Dat de bronnen, die ons rechtstreeks zouden kunnen informeren over de praktische inrichting van het onderwijs uiterst schaars zijn en in het geval van Den Bosch zelfs geheel ontbreken. Een schoolprogramma, een *series lectionum* van de Latijnse school van Den Bosch is ons niet overgeleverd. Hoofdzakelijk langs twee wegen, lijkt mij, heeft de schrijver getracht uit deze impasse te komen om toch iets concreets aan te wijzen, dat

boven het te algemene zou moeten uitstijgen. De eerste methode berust op de veronderstelling, dat de uitgaven van klassieke auteurs en van schoolboeken, die bij een drukker in een bepaalde stad van de persen kwamen, ook bij het onderwijs in die plaats zijn gebruikt. De schrijver poneert aldus op bladzijde 231 dat we om een overzicht te krijgen van de klassikaal gelezen auteurs 'aangewezen (zijn) op de Bossche uitgaven van klassieke lectuur'. Maar is die stelling, hoe aannemelijk op het eerste gezicht ook, wel voldoende met bewijzen gestaafd? Zou niet eerst een onderzoek moeten worden ingesteld naar de relatie tussen gedrukte auteurs en schoollectuur in die plaatsen, waar we wél schoolprogramma's van bezitten? En dit onderzoek zou zich gerust buiten de landsgrenzen mogen uitstrekken. Alleen dan kan met enige zekerheid geopereerd worden met bovengenoemde stelling. Ik signaleer nog even, dat na 1490 er geen enkele drukker meer ter stede was gevestigd (206) en dat het onduidelijk blijft of de boekdrukkunst er pas opnieuw een beoefenaar vond rond 1521 toen daar de *Sermones* van Horatius 'als een van de oudste goede uitgaven van klassieke auteurs te 's-Hertogenbosch' werden gedrukt (232). Gedurende een aanzienlijk aantal jaren zou dus de stelling niet kunnen worden toegepast. Maar gesteld, dat de boekenproductie een weerspiegeling is van de literatuur op school, is het dan niet vreemd, dat wél Martialis, Euripides (in Latijnse vertaling) en Claudianus werden gelezen en niet bijvoorbeeld, Cicero? Wél Boëthius' *De consolatione philosophiae* en niet Terentius? Men zal mij tegenwerpen, dat ik de stelling omkeer en daar is zeker iets van waar, want ongetwijfeld zijn Cicero en Terentius in Den Bosch wél gebruikt. Maar ik wilde slechts de mogelijkheid opperen, dat vele uitgaven van klassieke auteurs bedoeld zijn geweest voor de ontwikkelde klasse. Want hoe belangrijk ook, exclusief kan men de relatie tussen humanisme en onderwijs immers niet noemen!

De tweede manier waarop de schrijver gedacht heeft de zeer gebrekkige overlevering te kunnen aanvullen is via de opvattingen en werken van de verschillende rectoren en docenten, die aan de Bossche Latijnse school verbonden zijn geweest. Hier lijkt mij de auteur op vastere grond te staan: een nieuwe schoolmethode zal allicht in de eerste plaats bedoeld zijn geweest voor de leerlingen van de samensteller. Zo kunnen wij ons althans van het onderwijs in de grammatica en in de mondelinge taalvaardigheid een tamelijk getrouw beeld vormen aan de hand van de werken van Macropedius, Vladeraccus (die de gehele tweede helft van de zestiende eeuw zijn stempel op de school heeft gedrukt), Schenckelius, Verepaeus en vele anderen. Uitvoerig en indringend schetst Nauwelaerts de worsteling van de humanistische schoolmeesters om hun wellicht wat al te vlot uitgesproken moderne ideeën vorm te geven in nieuwe methoden. Dat ze hamerden op de eisen betreffende bondigheid en overzichtelijkheid wil nog niet zeggen, dat ze van meet af aan er in geslaagd zijn deze eisen een praktische toepassing te verlenen. Ik vraag me overigens wel af of het geoorloofd is zoveel plaats te wijden en gewicht te hechten aan de figuur van Simon Verepaeus in verband met de Latijnse school te Den Bosch. Niemand zal zijn enorme betekenis voor het onderwijs in het algemeen in twijfel trekken (wat verbaasd las ik, dat een bewerking van Verepaeus' grammatica nog in 1864 werd herdrukt te Bergen-op-Zoom!), maar toen hij eind 1589 te Den Bosch tot rector van de Latijnse school werd aangesteld was de 'grammaticorum omnium Achilles' achtenzestig jaar en mijns inziens terecht vraagt de schrijver zich af 'wat dat rectoraat in concreto voor de oude kanunnik betekend heeft' (173). Maar dan is, dacht ik, ook de vraag terecht, wat dat rectoraat voor de geschiedenis van het onderwijs in Den Bosch betekend heeft.

Ook in verband met Verepaeus meen ik nog een opmerking over de terminologie van de klassen te mogen maken. Terloops wordt op bladzijde 173 deze als leraar-rector van de 'kopklasse' vermeld, maar op bladzijde 259 en 262 blijkt dat hiermee de tertia, de normale

hoogste klas wordt bedoeld. Indertijd heeft prof. Post (*Scholen en onderwijs in Nederland gedurende de middeleeuwen* (Utrecht-Antwerpen 1954) 99-102) de term 'kopklas' echter willen iken voor de secunda en prima, die slechts aan enkele scholen gedurende kortere of langere tijd verbonden zijn geweest. De schrijver had hier mogelijke verwarring kunnen voorkomen door voor Den Bosch eenvoudig te spreken van de hoogste klas.

Maar dit is een kleinigheid. Professor Nauwelaerts heeft ons met deze geschiedenis van het onderwijs te Den Bosch een rijk werk geschonken, dat in sommige opzichten méér biedt dan de titel belooft.

P. N. M. Bot

J. J. Poelhekke, *Het verraad van de pistoletten!* (Verhandelingen der Koninklijke Nederlandsche akademie van wetenschappen, afd. Letterkunde. Nieuwe reeks LXXXVIII; Amsterdam: Noord-Hollandsche Uitgeversmaatschappij, 1975, 77 blz., f. 27.50).

J. J. Poelhekke komt in *Het verraad van depistoletten!* nog eens terug op de activiteiten van Spanjes geheime agent in Antwerpen, Manuel Sueyro, ons reeds bekend uit zijn monografie over 1621. Ditmaal heeft Poelhekke de jaren 1617-1619 onderzocht, en hij is daarbij gestoten op een onbekende vertrouwensman in de Republiek, wiens brieven als bijlagen aan de tekst zijn toegevoegd. Volgens deze correspondent behoorde een groot aantal Hollandse en Zeeuwse politieke figuren tot een geheime Spaanse vriendenkring: Jan en Albrecht van Schagen, Arent Muys van Holy, Adriaan Manmaker, Simon van Beaumont, Hugo de Groot en verscheidene anderen. De brieven suggereren niet zozeer dat deze mannen zonder meer terug wilden onder Spaanse heerschappij. Veeleer lijkt het hun bedoeling te zijn geweest een soort Spaanse voogdij te aanvaarden met garantie van de verworven vrijheden. In hun gedachtengang was de Republiek te zwak zichzelf op eigen kracht te handhaven. Zolang ze vijandin van Spanje bleef, kon ze slechts kiezen of ze satelliet wilde zijn van Frankrijk of van Engeland. Zou dan misschien een verre vriend in Madrid een draaglijker risico kunnen blijken dan de beide goede burens naast de deur? En zelfs als men al aan het dilemma Frankrijk-Engeland zou weten te ontkomen, was er dan niet het binnenlandse gevaar van een stadhouder die zichzelf soeverein wilde maken en zo de vrijheid vernietigen? In deze manier van denken was Spanje niet langer de vijand, maar een reëel politiek alternatief voor dreigende overheersing door Bourbon, Stuart of Oranje.

Poelhekkes these zal ongetwijfeld antithesen oproepen. Een eerste reactie is al verschenen in het *Tijdschrift voor geschiedenis*, XIC (1976) 50-56 van de hand van Den Tex, en dat zal waarschijnlijk niet het laatste woord blijven. Op zichzelf is het bestaan van een Spaansgezinde partij in de Republiek niet onaannemelijk. Vanaf haar ontstaan had zij haar buitenlandse beleid op de twee grote bondgenoten moeten oriënteren. Zodra er enige ontspanning optrad in de verhouding tot Spanje, lag het voor de hand dat men zou gaan overwegen de keuzemogelijkheden voor de buitenlandse politiek te vergroten met een Spaanse variant. Wie meende dat Spanje tevreden zou kunnen zijn met formele erkenning van de opperheerschappij, en godsdienstvrijheid voor beide religies, behoefde zichzelf dan niet als landverrader te beschouwen als hij voor Spanje koos. Wel zou men kunnen menen dat zulke voorwaarden buiten de werkelijkheid lagen, en misschien was dat in 1619 ook juist. Maar tien jaar later werd die godsdienstvrijheid toch wel met succes bedongen bij de capitulatie van Amersfoort in 1629. Ik ben dan ook geneigd Poelhekke bij te vallen als hij het bestaan van een Spaansgezinde partij op het hoogste niveau aanneemt.

Daarin ligt dunkt mij het belang van deze bijdrage. Ik acht de waarschijnlijkheid van